

Bondaruk T. I. Law and its interpretation in the context of cultural and historical process

The article attempts to substantiate the approach to law as a socio-cultural phenomenon as decisive for its interpretation in the historical process. P. Bourdieu's formula «law is cultural capital» is offered as a starting point. Attention is drawn to law as a socio-cultural phenomenon, legal values as cultural and spiritual values, legal tradition, etc.

Attention is drawn to some provisions of Dvorkin's interpretive theory regarding the conditionality of the content of legal norms by political (strategies pursued by legislators through norms) or moral (principles implemented by judges in resolving conflicts in society) factors. It is concluded that to interpret the law in historical retrospect, when it comes to mastering the legal experience of a society accumulated over the centuries, the most productive, considering and researching law as a socio-cultural phenomenon.

Culture, the core of which is values, as a collective programming of consciousness, which distinguishes members of one group or type of people from another (according to G. Hofstede), which includes law, determines the level of implementation and collective life of people in society / state, their social integration and social reproduction in general during a certain historical period.

Keywords: law, socio-cultural phenomenon, cultural-historical process, interpretation.

DOI: 10.33663/2524-017X-2021-12-20

УДК 340.12

*Ірина Олександрівна Варакута,
аспірантка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-5758-1809*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВОВОЇ ОБІЗНАНОСТІ

Постановка проблеми. Загальновідомо, що головним завданням держави є захист конституційних прав і свобод громадян. А для повної реалізації цієї задачі кожен громадянин повинен бути обізнаний щодо своїх прав та обов'язків. Суспільний розвиток можливий тільки при підтримці на належному рівні дисципліни і правопорядку, і однією з головних умов законослухняності соціуму є правова обізнаність. Будь-яка особа для вибору оптимального варіанта своєї юридичної поведінки та вступу в конкретні правовідносини повинна мати відомості з таких питань: які варіанти поведінки діюче право визнає правомірними? які дії необхідно здійснювати для того, щоб реалізувати свої права в конкретних відносинах та забезпечити отримання очікуваного результату? які засоби захисту порушеного права закріплені в чинному законодавстві? які санкції застосовуються в разі порушення чинних норм права? Тому і виникає необхідність дослідження такої категорії як «правова обізнаність».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана робота спирається на праці таких науковців, як Н. Дубина, Г. Ковальова, Н. Оніщенко, О. Столяренко, О. Турута, А. Шульга.

Мета статті. Проведення комплексного аналізу категорії «правова обізнаність», визначення її сутнісного наповнення та соціального призначення.

Основні результати дослідження. В сучасний період, як в повсякденному житті громадянина, так і в науковому суспільстві, все частіше вживається поняття «правова обізнаність». Так, у деяких джерелах під правовою обізнаністю розуміють поінформованість громадян щодо своїх прав та обов'язків, знання норм чинного законодавства, а також можливість реалізовувати та захищати свої права за допомогою правових механізмів.

У прикладній юридичній психології під редакцією Столяренка О. М. зазначається, що правова обізнаність – знання групою і її членами законів та інших правових настанов, як діючих, так і нових, прийнятих суб'єктами правотворчості, а також вміння орієнтуватися в них при прийнятті рішень з питань власного життя і діяльності. Цей компонент не може бути сформований раз і назавжди. Він може бути на належному рівні розвитку, якщо потрібна людям інформація постійно доводиться

до них, якщо це робиться відповідно до вимог часу і потребами громадян, якщо надходження цієї інформації і коментар до неї ведуться компетентними людьми і характерні достовірністю [6, с. 85].

Обізнаність з правом – це засвоєння людиною різнобічних правових знань з метою їх використання у всіх сферах життєдіяльності суспільства з метою найбільш повної реалізації прав, свобод і законних інтересів. Цей процес окреслений такими завданнями: 1) формування та розвиток правових знань особи у сфері державного управління; 2) виховання поваги до права як соціальної цінності та до принципів правозаконності; 3) вироблення потреб і навичок активного захисту своїх прав, свобод та законних інтересів у встановленому законом порядку. Реалізація вищезазначених цілей та завдань дозволить сформувати належний рівень обізнаності у праві [5, с. 116].

Оскільки легальне визначення поняття «правова обізнаність» відсутнє, проведемо словниковий аналіз: обізнаний – який знається на чому-небудь, добре ознайомлений з чимось [1, с. 804]. Таким чином, як бачимо, сутність поняття «правова обізнаність» полягає в тому, що слід бути добре ознайомленим з правом (системою юридичних знань).

Ознайомившись з тим, що ж є правова обізнаність в основі своєї суті, далі можна перейти до ознак, які її характеризують. Узагальнено можна сказати, що правова обізнаність відображає рівень знання громадянами права і безпосередньо пов'язаних з ним явищ.

Знання права насамперед припускає відображення в правосвідомості особи нормативної юридичної інформації, тобто знання людиною змісту тих чи інших норм (принципів) права. В загальнотеоретичній юриспруденції знання права класифікують за рівнем знання права (нульовий рівень, знання-узнавання, знання-відтворення, знання-розуміння, знання-уміння, знання-переконання); за ступенем, глибиною розвитку (несистематизовані, систематизовані); за предметом відбиття (загальні; спеціальноправові; професійні, теоретичні). Знання права особи відноситься до кола тих явищ, характеристика яких може і повинна здійснюватися із залученням філософських категорій «якість» і «кількість». Висвітлення якісного і кількісного аспектів правоінформованості особи об'єктивно оптимізує логіку аналізу поняття «знання права». «Якісний» і «кількісний» аспекти відповідно відображають зміст поняття і обсяг поняття «знання права». У межах кожного із зазначених аспектів їх параметри мисляться як біполярні, тобто завжди виокремлюються максимальні й мінімальні характеристики аналізованих показників [7, с. 27].

Сьогодні вкрай важливий не «мінімум» правових знань, а «максимум», не «абетка», а «енциклопедія» права. Можливо, тоді сприйняття права буде якраз визначатися тим, що право – це «фортеця», «захисник», «оберіг» від чиновницької сваволі, це провідник «у простір свободи, безпеки і правосуддя», це індикатор дотримання і забезпечення прав і свобод людини, це показник досягнутого рівня гендерної рівності, а головне – ідеалів верховенства права в суспільстві [4, с. 5].

Правові знання є основним показником результативності правової освіти та правового виховання, які виступають в якості формування правових знань особистості. Разом з тим рівень правової обізнаності особи багато в чому залежить від самої особи. Так, людина сама може вирішувати, яка актуальна правова інформація (правові знання) представляє для неї цінність, прагне її отримати і в подальшому використовувати для реалізації своїх прав. Однак ці властивості особистості не виникають раптово, самі по собі, а виступають результатом довгої планомірної роботи по правовому вихованню особистості в дусі поваги до права і визнання його найважливішою соціальною цінністю. Саме правове виховання є необхідним елементом доступу особистості до права, яке формує позитивне відношення до права, здійснює підготовку соціально активного члена суспільства, який володіє базовими правовими знаннями про сутність і принципи права, знає свої права та можливості, вміє відстоювати та захищати їх всіма способами.

Правове виховання діє на світоглядному, емоційному та поведінковому рівнях. Це означає, що правові знання не тільки засвоюються механічно, а й викликають позитивну емоційну реакцію, стимулюють правову активність. За допомогою правового виховання відбувається становлення правових і моральних цінностей у свідомості людини, розвивається стійке переконання у справедливості норм права. Людина розуміє, що необхідно слідувати принципам законності і гуманізму, а невідповідність цим принципам і нормам права невідворотно тягне за собою відповідальність. Отже, правове виховання формує культуру поведінки людини в суспільстві, усвідомлення відповідальності та взаємозв'язку з усіма його членами [3, с. 206].

Для повної, всебічної характеристики обраного в якості предмета дослідження явища надзвичайно важливо виявити фактори, що перешкоджають формуванню високого рівня правової обізна-

ності особи. Серед таких слід позначити дві актуальні проблеми: 1) незадовільний стан законодавства; 2) відсутність належним чином організованої системи правового виховання та інформування з боку держави.

Так, розв'язання значущих проблем у різних сферах суспільного і державного життя супроводжується створенням великої кількості різноманітних нормативно-правових актів та внесенням змін до вже існуючих. Проте кількісні досягнення не завжди є запорукою високої якості. Вочевидь, це і є причиною низької оцінки суспільством чинної правової бази. Процес правоутворення не є простим. Він передбачає виявлення об'єктивної потреби у врегулюванні певної сфери суспільних відносин, формування правових поглядів, науковий аналіз, оцінку дійсності, врахування позицій громадськості та політичних сил. Нинішні зміни в законодавстві характеризуються складністю, суперечливістю, нестабільністю, що призводить до збільшення та виникнення не відомих раніше колізій. Визначення різних колізій у законодавстві і процес їх правового регулювання особливо актуальні в регулюванні нових правових відносин. За таких умов постає питання, пов'язане з причинами появи юридичних колізій та їх існування в законодавстві України [2, с. 23].

Стан правової обізнаності в тому вигляді, в якому вона повинна бути присутня в суспільстві, як уже зазначалося, досягається за допомогою належного правового виховання – системної, планомірної діяльності відповідних суб'єктів, що здійснюється з використанням різних засобів, способів і методик. Навіть самий свідомий індивід не в змозі подолати перешкоди на шляху до правової обізнаності, у разі відсутності необхідних об'єктивних умов для процесу її забезпечення. І саме ці умови покликана забезпечити саме держава.

Також необхідно відзначити і ще одну важливу характеристику правової обізнаності: її соціальне призначення і ті функції, які вона виконує в правовій системі. Правова обізнаність важлива як для конкретної особистості, так і для держави. Високий рівень правової обізнаності сприяє не тільки максимально повній реалізації прав, свобод і законних інтересів на рівні конкретної особистості, а й розвитку демократії, підвищенню ефективності управління, зміцненню законності і правопорядку в масштабах цілої держави.

Обізнаність у праві передбачає можливість транслювати правову культуру, акумулювати правовий досвід і механізм правової діяльності, сприяти подоланню правового нігілізму, правового песимізму, вирішенню конфліктів у суспільстві. Таким чином, вказана робота спрямована на розвиток самої людини, її правової свідомості й правової культури. Правознавці-вчені та представники юридичної практики наголошують, що правова обізнаність є важливим комплексним компонентом механізму правової соціалізації особи, як процесу засвоєння, сприйняття і реалізації суб'єктами правових цінностей суспільства, ідей, переживань, почуттів і емоцій людей, а також правових оцінок, норм і моделей поведінки. При цьому суспільство і сама правова практика визначають правові соціалізації. Саме обізнаність у праві здатна скерувати цей процес в цілеспрямоване позитивне русло. Таким чином, вивчення питань правової соціалізації безпосередньо пов'язано з явищем «обізнаність у праві» в певному суспільстві, середовищі, де здійснюються (відбуваються) ці процеси [5, с.117].

Висновки. Проведене дослідження виявило, що правова обізнаність – це динамічний за своєю природою стан особистості, що характеризується знанням базових принципів права і діючих в суспільстві нормативно-правових актів, достатніх для розуміння нею правової сфери суспільства і для розв'язання своїх життєвих проблем у правовий спосіб.

За рахунок правової обізнаності досягається певна стабільність у розвитку будь-якої правової держави, адже громадяни, які знають, розуміють і приймають діючі в державі офіційно закріплені правил поведінки, норми чинного законодавства, неухильно їх дотримуються в своєму повсякденному житті, фактично тим самим виключають можливість виникнення на території держави беззаконня і свавілля.

Було з'ясовано, що стан правової обізнаності особи залежить як від активності самої особи (самостійне опанування спеціальної літератури, звернення до уповноважених органів та правознавців, отримання правової інформації з інших джерел), так і від умов, що створюються державою (відкритість і доступність правової інформації, зрозумілість мови законодавства, можливість сприйняття і з'ясування нормативно-правових актів непідготовленими суб'єктами, організація правовиховної роботи). Тому необхідна чітка державна правова політика, яка за допомогою удосконалених правових заходів буде впливати на свідомість та формувати відповідний рівень правової обізнаності громадян. Заходи правового виховання повинні бути адаптовані для різних соціальних верств населення з урахуванням їхніх інтересів, потреб та можливостей.

Список використаних джерел

1. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. *Дубина Н. А.*, Турута О. В. Проблеми ефективності законодавства України. Право і безпека. 2015. №2 (57) С. 23-27.
3. *Ковальова Г. П.* Правове виховання в контексті становлення правового суспільства. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2013. № 4. С. 205-208.
4. *Онiщенко Н. М.* Гласність і обізнаність у праві: соціальна необхідність чи особиста потреба. Часопис Київського університету права. 2017. №1. С.4-7.
5. *Онiщенко Н. М.* Обізнаність в праві як категорія доктрини та явище юридичної практики. Visegrad Journal on Human Rights. 2016. № 6/2. С.114-118.
6. *Прикладна* юридична психологія. Навч. посібник для вузів. Під ред. О. М. Столяренко. М. ЮНІТІ-ДАНА. 2001. 639 с.
7. *Шульга А. М.* Знання права (правоінформованість) як складова правосвідомості особи. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2018. Вип. 25. С. 25-28.

References

1. *Velikij* tлумachnij slovník suchasnoï ukráins'koï movi (z dod. i dopov.). Uklad. i golov. red. V.T. Busel. K.; Irpin' : VTF «Perun», 2005. 1728 s.
2. *Dubina N. A.*, Turuta O. V. Problemi efektivnosti zakonodavstva Ukraïni. Pravo i bezpeka. 2015. № 2 (57) S.23-27.
3. *Koval'ova G. P.* Pravove vihovannya v konteksti stanovlennya pravovogo suspil'stva. Visnik Nacional'noï yuridichnoï akademii Ukraïni imeni Yaroslava Mudrogo. 2013. № 4. S. 205-208.
4. *Onishchenko N. M.* Glasnist' i obiznanist' u pravi: social'na neobhidnist' chi osobista potreba. Chasopis Kiïvs'kogo universitetu prava. 2017. №1. S.4-7.
5. *Onishchenko N. M.* Obiznanist' v pravi yak kategoriya doktrini ta yavishche yuridichnoï praktiki. Visegrad Journal on Human Rights. 2016. № 6/2. S.114-118.
6. *Prikladna* yuridichna psihologiya. Navch. posibnik dlya vuziv. Pid red. O. M. Stolyarenko. M. YuNITI-DANA. 2001. 639 s.
7. *Shul'ga A. M.* Znannya prava (pravoinformovanist') yak skladova pravosvidomosti osobi. Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Pravo. 2018. Vip. 25. S. 25-28.

Варакута І. О. Поняття та сутність правової обізнаності

У статті проведено комплексний аналіз категорії «правова обізнаність», визначено її сутнісне наповнення та соціальне призначення.

Зазначено, що сутність правової обізнаності полягає в тому, що слід бути добре ознайомленим з правом (системою юридичних знань). Узагальнено можна сказати, що правова обізнаність відображає рівень знання громадянами права і безпосередньо пов'язаних з ним явищ. Знання права насамперед припускає відображення в правосвідомості особи нормативної юридичної інформації, тобто знання людиною змісту тих чи інших норм (принципів) права.

Обґрунтовано, що стан правової обізнаності в тому вигляді, в якому вона повинна бути присутня в суспільстві, досягається за допомогою належного правового виховання – системної, планомірної діяльності відповідних суб'єктів, що здійснюється з використанням різних засобів, способів і методик. Правове виховання є необхідним елементом доступу особистості до права, яке формує відношення до права, здійснює підготовку соціально активного члена суспільства, який добре знає свої права та можливості, вміє відстоювати та захищати їх всіма способами.

Виявлено фактори, що перешкоджають формуванню високого рівня правової обізнаності особи. Серед таких слід позначити дві актуальні проблеми: 1) незадовільний стан законодавства; 2) відсутність належним чином організованої системи правового виховання та інформування з боку держави.

Встановлено, що правова обізнаність має високу соціальну цінність. Високий рівень правової обізнаності сприяє не тільки максимально повній реалізації прав, свобод і законних інтересів на рівні конкретної особистості, а й розвитку демократії, підвищення ефективності управління, зміцненню законності і правопорядку в масштабах цілої держави.

Ключові слова: правова обізнаність, знання права, правове виховання, правова свідомість, правова держава.

Varakuta I. O. The concept and essence of legal awareness

The article conducts a comprehensive analysis of the category «legal awareness», identifies its essential content and social purpose.

It is noted that the essence of legal awareness is that one should be well acquainted with the law (system of legal knowledge). In general, we can say that legal awareness reflects the level of knowledge of citizens of law and directly related phenomena. Knowledge of law primarily involves the reflection in the legal consciousness of the person of normative legal information, ie knowledge of the content of certain norms (principles) of law.

It is substantiated that the state of legal awareness in the form in which it should be present in society, is achieved through proper legal education - systematic, planned activities of relevant entities, carried out using various tools, methods and techniques. It is established that legal education is a necessary element of personal access to law, which forms the attitude to law, trains a socially active member of society who knows his rights and opportunities, is able to defend and protect them in all ways.

Factors that prevent the formation of a high level of legal awareness of the person have been identified. Among these are two current issues: 1) unsatisfactory state of legislation; 2) lack of a properly organized system of legal education and information by the state.

It is established that legal awareness has a high social value. A high level of legal awareness contributes not only to the fullest realization of rights, freedoms and legitimate interests at the level of a particular individual, but also the development of democracy, improving governance, strengthening law and order throughout the country.

Keywords: legal awareness, knowledge of law, legal education, legal consciousness, legal state.

DOI: 10.33663/2524-017X-2021-12-21

УДК 340.132.6

*Ольга Григорівна Варич,
доцент кафедри теорії та історії права та держави
Інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0000-0003-0289-4039*

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА: АКсіОЛОГіЧНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Тлумачення права знаходиться у площині традиційних та достатньо досліджених питань. Втім, науково-практичний інтерес до різноманітних проблем тлумачення не втрачає своєї актуальності, адже мова в цілому іде про пізнання права, яке в сучасних умовах об'єктивно передбачає необхідність підвищення уваги до правильного та глибинного розуміння діючих правових норм, з'ясування точного їх змісту та місця у загальній системі правового регулювання. Тому дослідження аксіологічних векторів розвитку тлумачення права пов'язується з необхідністю:

- осмислення теоретико-правової інтерпретації розуміння правової природи тлумачення норм права;
- з'ясування специфіки деяких векторів розвитку тлумачення права у суцільній ціннісній системі.

Разом з тим, надзвичайно важливим є дослідження тлумачення права через призму його значення для підготовки сучасного юриста, оскільки, по-перше, практично домінуючий у радянській юриспруденції юридичний позитивізм суттєво спрощував процес і мету тлумачення, зводячи його виключно до точного і однакового розуміння і застосування закону, виявлення тієї волі, яка вкладає на законодавцем у його словесне формулювання. Тлумачення мало протидіяти будь-яким спробам відійти від точного змісту норм закону. У законодавця, що виражає волю народу, немає і не може бути жодних об'єктивних причин, щоб формулювати закон туманно і неоднозначно, ускладнювати його, тим самим практично усувається можливість для неясності і суперечностей при його тлума-